

ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN HİLE DENETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Jale SAĞLAR¹

Seher Meral ULUÇ²

Özet

Gittikçe artan şirket skandalları ve işletmelerin içinde farklı boyutlardaki hile işlemlerinin ortaya çıkması, hile denetimi olarak adlandırılan bir denetim türünün gelişmesine neden olmuştur. Finansal tablolarda kasten ve bilerek yanıltıcı bilgilere yer verilmesi, bazı usulsüzlüklerin gizlenmesi ve farklı kazanımlar elde edilmesi amacıyla yapılan yasa dışı işlemler muhasebe hileleri olarak tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda, hile işlemlerinin belirli piyasa koşulları ile ekonomik koşullar altında arttığı gözlemlenmiş ve hile işleminin oluşmasına etki eden unsurlara ilişkin, hile üçgeni olarak adlandırılan ve “baskı, fırsat, bahane” olmak üzere üç risk kategorisi tanımlanmıştır. Zamanla bu risk kategorilerine eklemeler yapılarak hile karosu (elması), hile beşgeni gibi tanımlamaların da yapıldığı gözlenmektedir. Bu kategorilerin, incelenen finansal verilerde bulunma ihtimali analitik inceleme prosedürleri ile tahmin edilebilmekte ve bütün hileleri ortaya çıkarmak mümkün olmasa da hata veya hilelerin fark edilmesi olasılığı bulunmaktadır. Analitik inceleme prosedürlerinde en yaygın kullanılan teknik finansal tablolar analizdir. Bu araştırmanın temel amacı, finansal tablolar analiz tekniklerinin analitik inceleme kapsamında hilenin ortaya çıkarılmasında kullanılmasının etkilerinin, verileri KAP’ta yayınlanan işletmelerin finansal tablolarına uygulanması sonucu tespit edilmesi ve bu sonuçların BDS 240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları standardı kapsamında kullanımının değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Analitik inceleme, hile denetimi, oran analizi

AN APPLICATION ON THE AVAILABILITY OF ANALYTICAL REVIEW PROCEDURES IN FRAUD AUDITING

Abstract

Increasing company scandals and the emergence of fraudulent transactions of different sizes within businesses have led to the development of a type of audit called fraud auditing. Illegal transactions made to deliberately and knowingly include misleading information in the financial statements, to hide some irregularities and to obtain different gains are defined as accounting fraud. In the studies conducted, it has been observed that fraudulent transactions increase under certain market and economic conditions, and three risk categories, called the fraud triangle, are defined as “pressure, opportunity and excuse” regarding the factors affecting the occurrence of fraud. It is observed that definitions such as cheat tile (diamond), cheat pentagon are made by adding these risk categories over time. The probability of these categories being found in the analyzed financial data can be estimated by analytical examination procedures, and although it is not possible to detect all frauds, there is a possibility of detecting errors or frauds. The most widely used technical financial statements analysis in analytical review procedures. The main purpose of this research is to determine the effects of using financial statement analysis techniques to detect fraud within the scope of analytical examination, as a result of applying them to the financial statements of businesses whose data are published in the Public Disclosure

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, jsaglar@cu.edu.tr, Adana/Türkiye, ORCID: 0000-0001-7152-9807

² Öğr. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, smceviren@gmail.com, Tunceli/Türkiye, ORCID: 0000-0003-4885-7380

MAKALE TÜRÜ: Araştırma Makalesi

Platform. And the evaluation of these results in the context of ISA 240 Auditor's Fraud Responsibilities in the Independent Audit of Financial Statements.

Keywords: Analytical review, fraud audit, rate analysis

1. GİRİŞ

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nin oluşturulması için çıkarılan 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye göre; bağımsız denetçi, bağımsız denetim yapmak üzere Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'na göre ruhsatını almış meslek mensuplarından kurum tarafından yetkilendirilmiş kişilerdir (Madde 2). Bu kapsamda bağımsız denetimin temel amacı; finansal tablolardaki genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden önemli sapmaların ortaya çıkarılması amacıyla incelenen finansal tabloların, işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak yansıtıp yansıtmadığı konusunda bir görüşün oluşturulmasıdır (Dönmez ve Çavuşoğlu, 2015: 56). BDS'lere uygun denetim faaliyetini gerçekleştiren denetçinin sorumluluğu, finansal tablolarda hata veya hile kaynaklı yanlışlığın bulunmadığına dair makul bir güvence sağlamaktır (BDS 240, p.5). Denetçinin, hilenin varlığından şüphelenebileceği ya da nadiren de olsa hileyi tespit edebileceği, ancak hilenin gerçekten olup olmadığına ilişkin yasal bir hüküm veremeyeceği (BDS 240, p.3), hilenin tespit edilmesine ve önlenmesine yönelik esas sorumluluğun yönetimde olduğu ifade edilmektedir (BDS 240, p.4). Bu kapsamda yönetimin finansal tabloları, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS)'na uygun olarak hazırlaması gerektiği ve gerçeğe uygun sunumundan sorumlu olduğu; hata, hile ve önemli yanlışlık içermeyecek şekilde hazırlanmasını sağlayacak iç kontrol sisteminin de bulunması gerektiği ifade edilmektedir (IFAC, 2018: 206). BDS'lerde ayrıca denetçinin, yönetim tarafından yapılan hileden (yönetim hilesinden) kaynaklı önemli yanlışlığı tespit edememe riskinin, çalışanlar tarafından yapılan hileyi tespit edememe riskinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir (BDS 240, p.7). Bir hileyi tespit eden ya da hilenin varlığına işaret eden bir bilgiyi elde eden denetçinin, bu konulara ilişkin yönetimin uygun kademesindeki kişilere zamanında bildirmesi gerektiği de ifade edilmiştir (BDS 240, p.40). Bu kapsamda bağımsız denetçiden hile ihtimalini göz önünde bulunduracak şekilde bağımsız denetimi planlaması beklenmektedir. Finansal tablolarda hile bulunma ihtimali önemli yanlışlık riskini artıracak bu da kanıt toplama sürecini etkileyecektir. Önemli yanlışlık riskinin belirlenmesinde kullanılan analitik inceleme prosedürlerinin hile denetiminde kullanılabilirliğini belirlemek bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle hile, hile denetimi tanımlanmakta, arkasından denetim görüşü olumlu ve olumsuz olan işletmelerin finansal tablolarından elde edilen oran analiz sonuçları karşılaştırılmak sureti ile analitik inceleme yapılmakta ve sonuçlar karşılaştırılarak analitik inceleme prosedürlerinin hileyi tespit gücü değerlendirilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Hile Denetimi

Gittikçe artan şirket skandalları ve işletmelerin içinde ortaya çıkan farklı boyutlardaki hilelerin varlığı, hile denetimi olarak adlandırılan bir denetim türünün gelişmesine neden olmuştur. Emir'e göre (2008:110) hile denetimi hukuki sorgulama yöntemleri ile standart denetleme tekniklerini birleştiren yeni bir alandır. Rasmussen ve Leauanae'a göre hile denetimi, muhasebe bilgilerinin doğruluğundan şüphe duyulan herhangi bir durumda başvuru alan adli muhasebe uzmanlık alanıdır (Ertikin, 2017:75). Ertikin bağımsız denetimin temel amacının hileyi tespit etmek olmadığını

vurgulayarak hile denetimini bağımsız denetimden amaç olarak ayırmaktadır. Ancak bağımsız denetim standartlarından BDS 240 “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye Karşı Sorumlulukları” standardında bağımsız denetçiye hileden kaynaklı önemli yanlışlıkların bulunmadığına yönelik makul güvence verme sorumluluğu vermiştir. Bağımsız denetçinin önemli yanlışlık riskini belirlerken muhasebe hile olasılığını değerlendirmesi ve önemli yanlışlık riskini buna göre belirleyerek kanıt toplama prosedürlerini uygulaması gerekmektedir. Aynı standart muhasebe hilelerini önleme sorumluluğunun ise işletme yönetiminde olduğunu belirtmektedir.

Muhasebe hileleri, belli bir amaçla işletmenin işlem, kayıt ve belgelerinin tahrif edilmesidir (İşgüden Kılıç & Anadolu, 2018:55). Hilenin doğası gereği muhasebe hilesinde de kasıt unsuru ön plandadır. Finansal tablolarda kasten ve bilerek yanıltıcı bilgilere yer verilmesi, bazı usulsüzlüklerin gizlenmesi ve farklı kazanımlar elde edilmesi amacıyla yapılan yasa dışı işlemler muhasebe hilesine neden olmaktadır. İşletme varlıklarının bilerek ve isteyerek çalınması, suiistimal edilmesi ya da yanlış kullanılması olarak tanımlanabilen hilenin varlığı, işletmelerin finansal tablolarının sonuçlarını değiştirebildiği gibi, bu tablolarda yer alan finansal bilgilerden yola çıkarak karar verecek bilgi kullanıcılarının kararlarının da yanlış olmasına neden olacaktır (Karabınar & Akyel, 2009: 691). Hile denetimi süreci, denetçinin muhasebe kayıtlarından ve defterlerden elde edilen finansal bilgileri analiz etmesiyle başlar. Bu aşamada, hilenin kaynağının bulunmasına yönelik ve sorgulama tekniklerinde gerekli eğitimi olmayan denetçilerin, şüpheli bir kanıtla karşılaştıkları zaman bu konularda uzman kişilere başvurmaları gerekmektedir (Altıntaş, 2010: 154). Bu kapsamda; muhasebe, denetim ve hukuk bilgilerinin yanı sıra suç bilimi, psikoloji ve kriminoloji konularında da eğitim almış olan Adli Muhasebeciler, konunun uzmanı olarak denetçilere yardımcı olabilmektedir.

Hile ve Hile Unsurları

Türk Dil Kurumu'nun web sayfasında hile “birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika” olarak tanımlanmaktadır. Hileyi hatadan ayıran en belirgin özellik kasıt unsurudur. Hilede bilerek yanıltma eylemi asıl davranış şeklidir. Bir kişinin, çalıştığı işletmenin kaynak ve varlıklarını kasıtlı olarak kötüye kullanarak veya suiistimal ederek kendine haksız fayda sağlaması en yaygın hile tanımını oluşturmaktadır (Özeroğlu, 2014: 181). IFAC³ tarafından hile, “Yönetimin arasından bir ya da birçok kişi, yönetim, çalışanlar veya üçüncü kişiler tarafından, aldatma dahil olmak üzere, kasıtlı bir davranış ile haksız ve yasa dışı avantajlar sağlamak amacıyla yapılan kasıtlı eylemlerdir.” şeklinde tanımlanmıştır (Handbook of IAASB, 2005: 277). ACFE (Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Birliği) 2020 yılı raporunda mesleki hile olarak benzer bir açıklama yapmıştır. Buna göre mesleki hile, resmi olarak çalışılan kuruluşun kaynaklarının veya varlıklarının kasıtlı olarak kötüye kullanılması veya yanlış uygulanması yoluyla çalışanların kişisel çıkar sağlaması olarak tanımlanmaktadır (Kazan, 2021: 247).

Hile faaliyeti ya da finansal suçlara ilişkin, 1950’lerde geleneksel hile araştırmacılarından Donald Cressey tarafından, hile işleminden suçlu 200 mahkumla gerçekleştirilen görüşme sonucunda, her bir hilenin üç ortak yanının olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Cressey, Hile Üçgeni teorisini ileri sürmüştür. (Jafarova, 2009: 12). SAS 99’da hile üçgeni olarak adlandırılan üç risk kategorisi tanımlanmakta ve IAS⁴ 240, bu unsurları hile işleminde bulunması gerekli temel durumlar olarak görmektedir (Karabınar ve Akyel, 2009: 692). Bu bağlamda hilenin oluşması için varlığından söz edilen bu unsurlar (Kranacher vd., 2008: 511; Kılıç & Önal, 2021: 470; Kazan, 2021: 248; vb.); (1)Baskı, (2)Fırsat ve (3)Bahane bulma (haklı gösterme) olarak ifade edilmektedir.

Price Waterhouse Coopers (PWC) şirketinin 2018 yılı için hazırladığı Ekonomik Suçlar Raporunda, 54 ülkeden 3.000 kişiden oluşan üst düzey yönetici üzerinde yapılan araştırmasında,

³International Federation of Accountants = Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu.

⁴International Auditing Standards = Uluslararası Denetim Standartları.

katılımcılar tarafından, hile üçgeninin Fırsat unsurunun %59, Baskı unsurunun %21, Bahane unsurunun ise %11 olarak hilenin oluşumu sürecinde önemli olduğu ortaya konulmuştur (Price Waterhouse Coopers, 2018: 24). Hile üçgeninin ilk ayağını, fırsat unsuru oluşturmaktadır. Fırsat unsurunda, işin doğasından kaynaklanan her işletmede ortaya çıkması mümkün olabilecek güvenlik açıklarının varlığı ve çalışanın kendisine duyulan güveni kötüye kullanarak bu açıklardan yararlanması söz konusudur. Güvenlik açığının işletme tarafından alınan önlemlerle azaltılması mümkündür. Bu bağlamda, iç kontrol sisteminin etkinleştirilerek hile işlemine fırsat sağlayan diğer unsurların ortadan kaldırılması gerekmektedir (Bozkurt, 2009: 117). Bu unsurlar (Bozkurt, 2018);

- İşletmede hileli işlemlerin önlenmesini ya da ortaya çıkarılabilmesini sağlayacak iç kontrol sisteminin zayıf olması ya da hiç olmaması,
- Zayıf ahlâk politikalarının olması,
- Ortaklarla ya da üçüncü kişilerle yapılan gizli anlaşmaların varlığı,
- İşletmenin, çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlemede yetersiz olması,
- Hile yapanların cezalandırılmasına yönelik disiplinli bir ortamın sağlanamaması,
- İşletme çalışanları arasındaki bilgi akışının zayıf olması,
- Üst yönetimde tecrübesizlik, umursamazlık ve yetenek eksikliğinin olması,
- Denetim çalışmalarının sağlıklı yapılmaması, şeklinde sayılabilmektedir.

Çalışanı hile yapmaya iten ikinci unsur baskı unsurudur. Baskı unsuru finansal içerikli, işle ilgili ve kötü alışkanlıklardan doğan baskılar gibi finansal problemleri kapsamaktadır. Bunun için kişilerin yaşam standartlarının yükselmesi, hırslı olmaları, borçlarının artması, sağlık harcamalarının artması, yatırım kayıpları ve ebeveynlerin çocukları için yaptıkları eğitim harcamalarının artması şeklinde örnekler vermek mümkündür (Uğurlu, 2013: 11). Çeşitli tutku ve alışkanlıklar nedeniyle büyük tutarda borç altına giren çalışanın, gelir düzeyinin yetersiz olması nedeniyle borcunu ödeyememesi ve kendisine çıkış yolları aramaya başlaması sonucunda hile işlemi meydana gelmektedir (Karabınar & Akyel, 2009: 693).

Hile üçgeninin üçüncü ayağı; hile yapanın, yaptığı olayı haklı gösterecek savunma mekanizmaları geliştirmesidir (Bozkurt, 2018). Yaptığı hileyi haklı nedenlere dayandırma konusunda uzman olan kişinin kendisinin de bir süre sonra hileyi yapma nedenine içten içe inandığı ve kendisini haklı göstererek temize çıkarmaya çalıştığı görülmektedir (Bozkurt, 2009: 121). Hilenin ortaya çıkması sonucunda yakalanan çalışan, yaptığı eyleminin ahlaki nitelik taşımadığını bilse dahi kendini haklı gösterme çabasına girmektedir. Burada “bunu hak etmişti, yasalara aykırı değil ki, zorundaydım, herkes bunu yapıyor” gibi düşüncelerle kişi kendi vicdanını rahatlatmaya çalışmaktadır. İşletmelerin, bir ölçüde kendilerini hileye karşı koruma altına alabilmeleri, işletme çalışanlarının kendilerini haklı göstermeye yönelik bahanelerini tahmin ederek, bu bahanelerin ortaya çıkmasına zemin sağlayacak unsurları yok etmeleri ile mümkündür (Bozkurt, 2009: 121).

Son yapılan çalışmalarda hile üçgeni yerine hile karosu (ya da hile elması) ve hile beşgeni gibi ifadeler de yer verildiği görülmektedir. David T. Wolfe ve Dana R. Hermanson “yetkinlik” adıyla dördüncü unsuru ekleyerek hile karosunu (hile elmasını) tanımlamıştır (Kazan, 2021:250) Burada yetkinlik kişinin hile yapma kabiliyeti olarak açıklanmaktadır. Aslında buradaki kişinin kendisini haklı gösterip göstermeme durumu yetkinliği belirlemektedir. Kişi kendini vicdanen haklı bulursa hileye eğilmekte, bulmazsa hileye eğilmemektedir. Kazan yaptığı çalışmada hile beşgeninde yetkinliğin yanında kişinin kibrini unsur olarak eklemiştir. Nindito’ya göre Kibir sahip olunan haklar üzerinde bir üstünlük tutumudur ve iç kontrol uygulamalarının veya şirket politikalarının hilekarın kendisi için geçerli olmadığını düşünmesi durumudur (Kazan, 2021: 251)

Hile Türleri

Hileli işlemler çeşitli şekilde sınıflandırılmaktadır. Sertifikalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu (ACFE) tarafından mesleki hileler, temel olarak; haksız edinim, varlıkların kötüye kullanımı ve finansal tablo hileleri olarak sınıflandırılmaktadır. Görevi kötüye kullanma; çıkar çatışması, rüşvet, yasal olmayan hediyeler ve haraca bağlama şeklinde olabilmektedir. Varlık zimmeti, nakitler ile stoklar ve diğer tüm varlıklara ilişkin olabilmektedir ve kasadaki paranın çalınması, nakit makbuzlarının çalınması, sahte harcamalar ve stok veya varlık hırsızlığı şeklinde gerçekleştirilebilmektedir. Finansal tablo hileleri ise, varlıkların/gelirlerin olduğundan fazla veya az gösterilmesi şeklinde olabilmektedir (ACFE, 2014: 11). ABD’de ortaya çıkan finansal raporlama skandalları incelendiğinde, finansal tablo hilelerinin yaklaşık %20’sinin, işletmelerinin borçlarının ve giderlerinin olduğundan düşük gösterilmesi; %80’inin ise, gelirlerinin ve aktiflerinin olduğundan yüksek gösterilmesi şeklinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır (Arı, 2015: 6).

ACFE’nin 2016 raporuna göre en çok karşılaşılan hile türü varlıkların suiistimal edilmesidir. Varlıkların suiistimal edildiği hileler; 2012’de %86,7, 2014’te %85,4 ve 2016’da %83,5 oranında gerçekleşmiştir (ACFE, 2016: 12).

Price Waterhouse Cooper’ın, “Küresel Ekonomik Suçlar ve Suistimaller Araştırması”na göre; dünya çapında suiistimal ve ekonomik suçların mağduru olan şirketlerin oranı %49, şirket çalışanlarından kaynaklanan suiistimallerin oranı %52, internet suçlarına maruz kaldığını belirten suiistimal mağdurlarının oranı ise %31 olarak tespit edilmiştir (www.pwc.com.tr, 2018).

SAS 99’da denetçilerin, “hileli finansal tablo düzenlenmesi ve varlıkların haksız olarak alınıp kullanılması” konularında yoğunlaşmaları yönünde talimat verilmektedir. Listede yer alan “yolsuzluk ve ilişki suiistimali” de önemli olmakla birlikte, “hileli finansal tablo düzenlenmesi ve varlıkların haksız olarak alınıp kullanılması” durumları daha fazla önem taşımaktadır. Haksız kazanç ise, dört kategorinin hepsinde yer almaktadır (Karabınar & Akyel, 2009: 697). En yaygın ortaya çıkan haksız kazanç yöntemi, rüşvet ve komisyondur. Kurum ve kuruluşlar, çalışanlara yapılan yasal olmayan ödemelerden zarar görmemiş gibi görünseler de sonuç olarak, birçok rüşvet işleminin sonucu kurum veya kuruluşa yansımaktadır. Yüksek maliyetli olan haksız kazanç hileleri, kayıt dışı olduğu için finansal tablolarda belirlenmesi olasılığı da düşüktür (Karabınar & Akyel, 2009: 697).

Hilenin Ortaya Çıkarılması ve Tespitinde Kullanılan Yöntemler

Hile, haksız yollardan ve gizli olarak yapılmaktadır. Bu nedenle hilenin ortaya çıkarılması oldukça zordur. Çünkü yanlış işlemleri meşrulaştırmak için hayali işlemler oluşturulmaktadır. Hilenin ortaya çıkarılmasına yönelik yöntemler ile bütün hilelerin ortaya çıkarılması mümkün olmasa da bu teknikler yardımıyla hata ya da hilelerin zamanında fark edilmesi olasılığı bulunmaktadır (Golden vd, 2006: 121).

BDS’ye göre denetçi, hilenin varlığından şüphelenebilmekte, hatta tespit edebilmekte, ancak hilenin gerçekten var olup olmadığı hakkında hukuki bir karar verememektedir (BDS 240, p.3). Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesine ilişkin asıl sorumluluk ise yönetime aittir (BDS 240, p.4). Bu bağlamda; hile ve usulsüzlüklerin tespitinde ve önlenmesinde, hileli işlemlerin nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiği, hileli işlemlerin kimleri etkilediğinin incelenmesi gerekmektedir. Hile ve usulsüzlüklerin tespitinde ve önlenmesinde, hiçbir yöntem kesin sonuç vermemektedir. Hile denetiminde, her işlem şüpheli olarak ele alınmaktadır. Ayrıca hem iç denetçiler hem de bağımsız denetçiler tarafından hile ve usulsüzlüğe ilişkin bazı göstergeler (işaretler) de dikkate alınarak süreç gerçekleştirilmektedir (Terzi, 2012: 53). Gerekli kanıtlar olmada dahi, bazı şeylerin yanlış olma olasılığını ortaya çıkaran bu göstergeler “Kırmızı Bayrak” olarak adlandırılmaktadır. Hile işlemlerinde, özellikle başlangıç aşamalarında, somut ve belirleyici kanıtlar yerine, kırmızı bayraklar

gibi hile göstergeleri bulunmaktadır (Bozkurt, 2009: 130). Denetçi, bu kırmızı bayraklardan yola çıkarak hileli işlemin çözümüne doğru yol almaktadır.

Bu kapsamda, her geçen gün artan ve büyük kayıplara neden olan hilelerin ortaya çıkarılmasında çeşitli gösterge ve yöntemlerden yararlanılmaktadır. ACFE'nin 2016 yılındaki raporunda, hilelerin tespit edilmesine ilişkin yöntemlere yer verilmiştir (ACFE, 2016: 21).

Tablo 1: Hilelerin Tespit Edilme Yöntemleri

	2012	2014	2016
İpuçları/ Şikayetler	% 43,3	% 42,2	% 39,1
İç Denetim	% 14,4	% 14,1	% 16,5
Yönetimin Denetimleri	% 14,6	% 16,0	% 13,4
Kazara	% 7,0	% 6,8	% 5,6
Hesap Mutabakatları	% 4,8	% 6,6	% 5,5
Diğer	% 1,1	% 0,5	% 5,5
Belge İnceleme	% 4,1	% 4,2	% 3,8
Dış Denetim	% 3,3	% 3,0	% 3,8
Polis Tarafından Tespit	% 3,0	% 2,2	% 2,4
Gözetim/İzleme	% 1,9	% 2,6	% 1,9
Bilişim Kontrolleri	% 1,1	% 1,1	% 1,3
İtiraf	% 1,5	% 0,8	% 1,3

Tablo 1'de sunulan ACFE'nin raporuna göre; hilenin ortaya çıkarılmasında en yaygın yöntem olarak ipuçlarından (2012 yılı için %43,3; 2014 yılı için %42,2 ve 2016 yılı için %39,1) yararlanıldığı tespit edilmesine rağmen; en nadir kullanılan yöntemlerden biri bilişim kontrolleridir. İpuçlarında, risk odaklı denetime ağırlık verilmesine karşılık; diğer yöntemlerde, analitik inceleme teknikleri kullanılmaktadır. Analitik inceleme tekniklerinde, belirlenen bir ölçüte göre sapmaların tespit edilmesi için bilişim teknolojilerinin kullanımı çok yaygındır. Bu sonuç, aslında hilelerin tespit edilmesinde kullanılan yöntemlerden olan bilişim kontrollerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda, denetim mesleğini en üst düzeyde yerine getiren adli muhasebecilerin, bilişim teknolojilerine ilişkin bilgi ve beceri düzeyleri, mesleki faaliyetlerini yerine getirmelerine yönelik en önemli belirleyicidir. Bu bağlamda, hilenin ortaya çıkarılmasında teknoloji temelli yaklaşımların kullanılması gereklidir. Hilenin, teknoloji temelli olmadan, tesadüfen ortaya çıkarılması da mümkündür. Buna, müşteri şikayeti üzerine hileli işlemin tespit edilmesi örnek verilebilir (Özkul & Pektekin, 2009: 69).

- **Reaktif Hile Denetimi:** Hileli finansal tabloların varlığı, birçok yönüyle bir risk unsuru haline gelirken, işletmelerde meydana gelen hilelerin tespit edilmesi de oldukça

zorlaşmaktadır. Hilenin ortaya çıkarılması aşamasında denetim çalışması, denetim standartları dikkate alınarak uygun bir şekilde planlanıp tamamlanmış olsa da finansal tablolardaki bazı önemli yanlışlıkların ortaya çıkarılması her zaman mümkün olamamaktadır (Güredin, 2007: 139). Hile denetiminde kullanılan reaktif yaklaşımlar, hilenin ortaya çıkarılması sürecinde pasif bir yaklaşım sergilemektedir. Geleneksel denetim yaklaşımı, işletmelerde sadece iç kontrol sistemlerinin etkinliğini değerlendirmeye yönelik kullanılırken; hile denetimi, sadece denetime yönelik bir istek veya hilenin varlığına yönelik bir ihbar olduğunda yapılmaktadır (Çalış, Keleş & Engin, 2014: 95). Genellikle belgeler üzerinde yapılan hileli işlemlerin, hatalardan ayıklanarak ortaya çıkarılması oldukça zor olsa da olanaksız görülmemelidir. Yapısı gereği, başlangıç aşamasında hiçbir belirtisi olmayan hile işleminin, işletmeler tarafından fark edilememesi ya da geç fark edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu kapsamda, hilenin ortaya çıkarılmasında hile işlemlerini gerçekleştirenlerin bile farkında olmadığı kırmızı bayrakların iyi takip edilmesi gerekmektedir (Coşkun, 2013: 23).

- **Proaktif Hile denetimi:** İşletmelerin yaptığı işlemlerin şüpheli olup olmadığına karar verilirken kullanılan proaktif yöntemler, işletmelerde gerçekleştirilen faaliyetler hakkında genel bir görünüme sahiptir (Terzi, 2012: 53). Hile denetiminde proaktif yaklaşım, fırsat ve tehditleri ortaya çıkmadan görmek, olabilecek durumları öngörmek ve önlem almak amacıyla uygulanan yöntem ve tekniklerdir (Abdioğlu, 2007: 122). Proaktif yöntemlerde, geleneksel denetim yöntemlerinin aksine hileye ilişkin herhangi bir iddia veya ihbar olmaksızın her zaman hile işleminin olabileceği beklentisi ile bir denetim süreci vardır. Bu yöntemde yapılan denetim, örneklem üzerinden değil; işletmelerin tüm veri tabanı üzerinden gerçekleştirilmektedir ve kullanılan bilgi teknolojileri, veri tabanını, zaman maliyeti olmaksızın analiz edebilme olanağı sağlamaktadır (Çalış, Keleş & Engin, 2014: 96). Hile denetiminde kullanılan proaktif yöntemlerin temelinde istatistiki yöntemler bulunmaktadır. Hile denetiminde, istatistiki yöntemlerin bulunduğu gelişmiş bilgisayar programları kullanılabilirliği gibi regresyon analizi gibi istatistiki yöntemler de kullanılabilir (Çalış, Keleş & Engin, 2014: 96). Teknoloji temelli olarak hilenin ortaya çıkarılmasında; bilgisayar destekli denetim teknikleri (CAAT's), bulanık mantık yöntemi ve uzman sistemler, dijital analiz yöntemleri (Örneğin, Benford Yasası), yapay zekâ teknikleri, veri madenciliği (datamining) programları, özellikle analitik inceleme prosedürleri kapsamında kullanılan finansal analiz teknikleri, çeşitli istatistiki yöntemler ile çeşitli stratejik yaklaşımlar gibi proaktif yöntemler kullanılmaktadır (Özkul & Pektekin, 2009: 70). Uygulamada yaygın olarak kullanılan teknikler, takip eden bölümde açıklanmıştır.
- **Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri:** Filtreleme, özetleme, katmanlaştırma gibi teknikleri kullanarak hile belirtilerini tespit etmeye çalışan bilgisayar destekli denetim teknikleri, muhasebe verilerinin denetlenmesinde kullanılan paket programlardır (Çalış, Keleş & Engin, 2014: 97). Modern işletmelerin, teknolojik alt yapıya sahip olmaları; çok kırılğan, güvenilir olmayan ve genellikle hile işlemlerine açık olmaları sonucunu doğurmaktadır. İşletmelerin alt yapısı, böyle bir tehlikeyle karşılaştığında, adli bilişim uzmanlarına başvurulmakta ve adli bilişim sayesinde elektronik kanıtların tespit edilmesi, muhafaza edilmesi, analiz edilmesi ve mahkemeye sunulması sağlanabilmektedir. Adli bilişimciler; “Bilgi, nerede saklanmaktadır? Kim, kiminle iletişim halindedir? Kaynaklar, nereye akmaktadır? Kim, neyi bilmektedir? Bilgi, değiştirildi mi?” şeklindeki soruların yanı sıra silinmiş belgelerin kurtarılmasına, bilgisayarda bir işlemin geçmişinin gözlenmesine, bilgisayar ana kartının kopyalanmasına, gizlenmiş ya da maskelenmiş dosyaların konumlarının tespitine ve bilgisayar işlemlerinin kronolojisinin incelenmesine yönelik diğer soruların cevaplanmasına yardımcı olabilmektedirler (Özkul & Pektekin, 2009: 68-69).
- **Yapay Zekâ Teknikleri:** Bilgisayarlar çok karmaşık sayısal işlemleri anında çözümlayebilmelerine karşın, idrak etme ve deneyimlerle kazanılmış bilgileri kullanabilme noktasında çok yetersizdirler. İnsanın, sinirsel algılayıcılar aracılığıyla kazanılmış ve görel olarak sınıflandırılmış bilgileri kullanabilmesi özelliğine yakın bir performansın, bilgisayar ortamında modellenmesi amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda, yapay zekâ teknikleri elde edilmiştir. Uzman Sistemler, Bulanık Mantık, Genetik Algoritma ve Yapay Sinir Ağları gibi yapay zekâ alt dalları özellikle son yıllarda, geniş bir araştırma ve uygulama alanı bulmaktadır (Özkul & Pektekin, 2009: 73). Yapay zekâ ve bulanık mantık gibi yöntemler, her veri kümesi özelinde, ilgili veri kümesinin özelliklerine uygun, farklı analizlerin yapılabilirdiği üst düzey bilgi işlem teknikleridir. Bu teknikleri kullanılabilmesi için de üst düzey bilgi teknolojileri bilgisine ve kullanım yeteneklerine sahip olunması gereklidir (Çalış, Keleş & Engin, 2014: 97).

- **Veri Madenciliği Programları:** Adli bilişim hizmetlerinin içerisinde yer alan veri madenciliği, bir işletmede kullanılan değişik bilgisayarlardan ya da ağ üzerinden ulaşılabilen elektronik verilerin, sorgulanarak hile kapsamındaki anormalliklerin ya da kırmızı bayrakların tespit edilebilmesi için verilerin incelenmesinde kullanılan bir yöntemdir (Özkul & Pektekin, 2009: 70). Veri madenciliği ile normların, standartların ya da beklentilerin dışında kalan eğilim ve gelişmeler saptanmaya çalışılmaktadır. Veri madenciliği analizi, diğer analitik tekniklerden farklıdır, çünkü diğer teknikler toplulaştırılmış finansal bilgileri kullanırken; veri madenciliği analizi, hesaplar ya da diğer müşteri bilgileri içinde bireysel olarak keşfedilmemiş olağandışı kalemlerin bulunarak çıkarılmasına yönelik sorgulama ya da araştırma yapmaktadır (Golden vd, 2006:370, 385). Çıkarılmış olan verilerin, anlaşılır, kullanılabilir ve yeni olduğu gözlenmektedir. Böylece veri madenciliği analizi, karmaşık ve büyük veri setlerinin, kişiler ya da kurumlar açısından kullanılabilir verilere dönüştürülmesini sağlamaktadır (Rejesus, Little & Lovell, 2004: 24). Bundan dolayı kendi başına bir çözüm değil, çözüme ulaşmak için verilecek karar sürecini destekleyen, problemi çözmek için gerekli olan bilgileri sağlamaya yarayan bir araçtır (Terzi, 2012: 54). Bu bağlamda veri madenciliği; otomatik öğrenme, istatistik kökenli yöntemler, yapay sinir ağları, model sınıflama, uzman sistemler, bulanık mantık, genetik algoritmalar, karar ağaçları, veri görselleştirme ve diğer tekniklerle birlikte işleyen multidisipliner bir alandır (Özkul & Pektekin, 2009: 73; Altınsoy, 2011: 63; Kaya, 2013: 28)
- **Benford Yasası:** Astronom ve matematikçi Newcomb (1881) tarafından ortaya atılan ve sayıların logaritmik ilişkisini tespitinde kullanılan teori, fizikçi Frank Benford ve muhasebe profesörü Mark Nigrini'nin çalışmaları sonucunda hile denetiminde kullanılacak bir denetim tekniği haline dönüştürülmüştür (Altınsoy, 2011: 60). Nigrini tarafından, bu matematik kanunu, sayıların gerçekliğinin değerlendirilmesi ve hileli verilerin ortaya çıkarılabilmesi konusunda denetçilere yardım edebileceği düşüncesiyle ortaya konulmuştur (Çatıkkaş & Çalış, 2010: 150-151). Veri kümeleri içindeki rakam tekrarının normal düzeyinin tespiti amacıyla kullanılmakta olan Benford Yasası ile veri kümeleri içindeki anormal rakamlar belirlenebilmektedir. Benford Yasası, sayıların normal olarak aynı durumda ortaya çıktığı veya olayın diğer olaylarla ilişkili olduğu ve genellikle "1, 2, 3" rakamları ile başladığı esasına dayanmaktadır. Benford tarafından yapılan gözlemler ve bir sayının ilk basamağında anlamlı rakamın ortaya çıkma olasılıkları Tablo 2'de sunulduğu gibidir (Busta & Weinberg, 1998: 359). Frekanslar, Benford Yasası'na uygun olmayan bir şekilde değişiyorsa bunu yaratan sistematik bir dış etkenin varlığından söz edilebilmektedir. Bu ise, muhasebe verileri üzerinde doğal akışın bozulmasına yönelik kasıtlı bir girişimin (hilenin varlığının) kanıtı sayılmaktadır. Örneğin; ticari alacaklar hesaplarına ilişkin Benford Yasası'ndan önemli sapmalar belirlendiği zaman, denetçi doğrulama düzeyini artırabilmekte, ek işlem taraması yapabilmekte, kayıt altına alınan kredili satışları destekleyici belgeleri daha fazla inceleyebilmektedir (Altınsoy, 2011: 60-61).

Tablo 2: Benford Yasasına Göre Rakamların Çıkış Frekansları

Bir Sayının İlk Rakamı	1	2	3	4	5	6	7	8	9
İlgili Frekanslar	%30,1	%17,6	%12,5	%9,7	%7,9	%6,7	%5,8	%5,1	%4,6

Analitik İnceleme Prosedürleri Kapsamında Finansal Analiz Teknikleri

Analitik İnceleme Prosedürleri (AİP), AICPA⁵ tarafından yayınlanan SAS 56'da "Çeşitli finansal ve finansal olmayan veriler ile işletmenin kayıtları arasındaki anlamlı ilişkilerin incelemesiyle elde edilen bilgilerin, denetçi tarafından geliştirilen beklentilere uyup uymadığına bakılması işlemlerine analitik inceleme prosedürleri adı verilmektedir." şeklinde tanımlanmaktadır (SAS 56, p.2).

BDS 520 Analitik Prosedürlerde ise; "Finansal ve finansal olmayan veriler arasındaki anlamlı ilişkilerin analiz edilmesi yoluyla, finansal bilgilerin değerlendirilmesidir. Analitik prosedürler ayrıca, beklenen değerlerden ciddi ölçüde farklılık gösteren ya da diğer ilişkili bilgilerle tutarsızlık gösteren belirlenmiş dalgalanmaların ya da ilişkilerin gerektiğinde araştırılmasını da kapsar." şeklinde tanımlanmıştır (BDS 520, p.4).

İşletmelerde yetersiz incelemenin ve denetimin yürütülmesine ilişkin yapısal yaklaşımın bir bütün olarak karmaşık hale gelmesi nedeniyle, denetçinin bilgisayar aracılığıyla uygulamasının mümkün olduğu AİP'ler kullanılmaktadır. Hem bilgi veren hem de maliyetleri azaltıcı yönde bir uygulama olan AİP'lerin uygulanması için denetçinin yüksek düzeyde eğitim almış olması gerekmektedir (Kardeş, 1995: 21). Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ'e göre, analitik inceleme teknikleri (SPBDS Tebliğ, Seri: X, No: 22, Kısım 18, Md. 5);

- İşletmelerin, faaliyet koşullarının ve çevreleriyle olan ilişkilerinin kavranmasına yönelik bir risk değerlendirme yöntemi olarak,
- İşletme yönetiminin sunduğu bilgi ve belgeler ile yaptığı açıklamalardaki önemli yanlışlık risklerinin azaltılarak kabul edilebilir bir düzeye çekilmesinde, detay testler yerine (daha etkili ya da etkin olduğunda) kullanılacak bağımsız denetim teknikleri olarak ve
- Bağımsız denetimin son aşamasında finansal tabloların genel olarak gözden geçirilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Analitik prosedürlerin uygulanabilmesi için çeşitli yöntemlerden faydalanılabilmektedir. Bu yöntemler, basit karşılaştırmaların uygulanmasından, ileri istatistik tekniklerin kullanımı sonucu karmaşık analizler yapılmasına kadar çeşitlilik göstermektedir. Analitik prosedürler, konsolide finansal tablolara, topluluğa bağlı birimlere ve münferit bilgi unsurlarına uygulanabilmektedir (BDS 520, p.A3). Kullanılacak inceleme tekniklerinin seçimi, bunların hangi yöntemle ve ne seviyede kullanılacağı, bağımsız denetçinin mesleki kanaatine bağlıdır (SPBDS Tebliğ, Seri: X, No: 22, Kısım 18, Md. 4/3). Hile işleminin ortaya çıkarılması için amaca uygun olarak hazırlanan finansal tabloların denetiminde, çeşitli finansal analiz tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda, işletmelerin borçlarını ödeme gücüne sahip olup olmadığı, varlıklarını verimli kullanıp kullanmadığı, kârlılık durumunun yeterli olup olmadığı gibi konuların ve işletmelerin zaman içerisinde gösterdikleri gelişimin değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir (Akdoğan & Tenker, 2010: 553). AİP'ler kapsamında kullanılan finansal analiz tekniklerinde, finansal tabloların çeşitli kalemleri arasındaki

⁵American Institute of Certified Public Accountants = Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Kuruluşu.

oranların hesaplanması, çeşitli sektörler için belirlenmiş oranlar ile karşılaştırılması veya zaman içerisindeki değişimlerinin izlenmesi yöntemi kullanılmaktadır. Bu şekilde, sektör verilerinden veya şirkete ait tarihsel verilerden farklılık gösteren verilerin daha detaylı incelenmesi sağlanmaktadır. Daha çok finansal tablo hilelerinin ortaya çıkartılmasında kullanılan finansal analiz teknikleri (Çalış, Keleş & Engin, 2014: 96) ile bağımsız denetim sürecinde; karşılaştırmalı tablolar analizi, trend analizi, dikey yüzde analizi, oran analizi ve ussallık testleri gibi teknikler kullanılmaktadır (Akdoğan & Tenker, 2010: 553; Selimoğlu ve Uzay, 2009: 140).

Bu bağlamda, denetimin hangi aşamasında kullanılırsa kullanılsın AİP'lerin uygulanması sırasında Bozkurt'un "yedi adım yaklaşımı" adı verilen yaklaşıma göre aşağıdaki adımların takip edilmesi gereklidir (Karimi, 2014: 20):

- I. *Hedefin oluşturulması:* AİP'lerin denetimin hangi aşamasında (denetimin planlanması, yürütülmesi ve tamamlanması) ve hangi amaçlar için kullanılacağı denetçi tarafından belirlenmektedir. Analitik tekniklerin uygulanacağı hesap kalemlerinin ve bunların kayıtlı tutarlarının tespitinden sonra elde edilecek kanıtların neler olacağına karar verilmektedir.
- II. *AİP'lerin belirlenmesi:* Denetçi, kullanılacak en uygun AİP'leri belirleyerek, olağan olmayan durumların olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktadır.
- III. *Uygun verinin kullanılması:* Bu aşamada; verilerin oluşturulan hedeflerle ilgili olması, güvenilir olması ve yeterli sayıda geçmiş yıl verisinin bulunması gibi konulara dikkat edilerek uygun verilerin seçilmesi gerekmektedir.
- IV. *Karar verme kuralının belirlenmesi:* AİP'ler aracılığıyla fiili tutarlar ile olması gereken tutarların karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan farklılıkların anlamlı olup olmadığına karar verilmesi için denetçi tarafından bir "karar verme kuralı" belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Önemlilik sınırı olarak adlandırılan karar verme sınırı, tutar ya da yüzde olarak belirlenmektedir. Ortaya çıkan farkın, karar verme sınırının altında kalması durumunda önemli bir hata/hile olmadığı kabul edilmektedir. Farkın, karar verme sınırının üzerinde olması durumunda ise, uyarı olarak kabul edilmekte ve incelemenin ayrıntılı yapılmasına karar verilmektedir.
- V. *Hesaplamanın yapılması:* Önceden belirlenmiş AİP'lerin uygulanması sonucunda, olağan olmayan durumlarda hata/hile olasılığının varlığı ya da denetçi tarafından hesap bakiyelerinin tahmini ile elde edilen sonuçlar ortaya konulmaktadır.
- VI. *Sonuçların analiz edilmesi:* AİP'lerden elde edilen sonuçların denetçi tarafından değerlendirildiği aşamadır.
- VII. *Kararın verilmesi:* Denetçinin, tüm aşamaları dikkate alması sonucunda, gerekirse ek incelemelerde bulunduğu ve son değerlendirmesini yaptığı aşamadır. Bu aşamada denetçinin, işletmenin beyanlarını kullanacak olan bilgi kullanıcılarının kararlarını olumsuz yönde etkileyecek önemli yanlışlıklar olup olmadığı konusundaki kararını vermesi gerekmektedir (Şahmaroğlu, 2016: 79). Bu aşamada, denetçinin elde edeceği sonuca göre; önemli kabul edilmeyen sapma var ise, ilgili hesap üzerinde başka çalışmanın yapılmayacağı; var olan olağan olmayan sapma önemli bir düzeyde ise ve yönetim bu konuda yeterli bir açıklama yapabiliyorsa, dar kapsamlı bir çalışmanın yeterli olacağı; var olan olağan olmayan sapma çok önemli düzeyde ise ve yönetim bu konuda destek vermiyorsa, gerekli denetim prosedürlerinin ayrıntılı olarak uygulanması gereklidir (Karimi, 2014: 20).

Sözü edilen "yedi adım yaklaşımı"nın uygulanmasında kullanılan analitik inceleme prosedürleri kapsamında kullanılan finansal analiz tekniklerine, takip eden başlıklarda yer verilmiştir.

- **Karşılaştırmalı Tablolar Analizi:** Bir işletmenin aynı uzunluktaki ve birbirini izleyen iki ya da daha fazla dönemine ait finansal tablolarının, birbirini izleyen dönemler halinde karşılaştırmalı bir şekilde düzenlenerek, bu tablolardaki hesap kalemlerinin zaman içerisinde gösterdikleri değişimlerin incelenmesine karşılaştırmalı tablolar analizi adı

verilmektedir (Akdoğan & Tenker, 2010: 553). Hile denetimi açısından, bir hesabın dönemler itibariyle değişiminin incelenmesi, denetçiye hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığı konusunda fikir vermektedir.

- **Trend Analizi:** Trend analizi, işletmenin uzun süreli başarısının olup olmadığına, uygun yatırım kararı alıp almadığına, uygun finansal kaynakları kullanıp kullanmadığına ya da varlıklarını verimli kullanıp kullanmadığına ilişkin yorumların yapılmasına olanak sağlamaktadır (bdturkey.com, 2020). Hile denetiminde, denetçiler, analitik inceleme prosedürü olarak trend analizini bilanço ve gelir tablosu kalemlerine uygulayabilecekleri gibi, aralarında anlamlı ilişkiler kurulabilecek diğer kalemlere de uygulayabilmektedirler. Tahmin yapmaya elverişli bir yöntem olması nedeniyle, geleceğe yönelik tahmini bütçeler hazırlanırken de kullanılmaktadır. Denetçiler tarafından, ilgili hesapların geçmiş dönemlere ilişkin verilerinden yararlanılması sonucunda, denetlenen dönemde olması muhtemel hesap kalanlarının tahmin edilerek, kayıtlı tutar ile karşılaştırılması amacıyla ya da geçmiş dönemlere ilişkin verilerinin, denetlenen döneme ait tutarları ile karşılaştırılarak, olağandışı bir değişim olup olmadığının incelenmesi amacıyla kullanılabilmektedir (Dönmez, 2008: 139-140). Trend analizi yöntemi, yukarıda sayılan amaçlar doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştiren denetçiye, hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığı konusunda da yol gösterici olmaktadır.
- **Dikey Yüzde Analizi:** Birçok kaynakta, hile denetiminde kullanılabilecek AİP'lerde uygulanacak teknikler arasında yer verilmemiş olmasına rağmen, dikey yüzde analizi de hile denetiminde kullanılmaktadır. Dikey yüzde analizi, bilanço kalemlerinin aktif ve pasif toplam içindeki dağılımına ve gelir tablosundaki kalemlerin, net satışlar karşısındaki dağılımına ilişkin inceleme yapılması amacıyla kullanılan bir analiz tekniğidir. İşletme varlıklarının ve kaynaklarının dağılımını gösteren dikey yüzde analizi, tek bir döneme ait finansal tabloların analizinde kullanılabildiği gibi, birden fazla döneme ilişkin finansal tabloların karşılaştırılmasında da kullanılabilmektedir (Akgüç, 2017: 521). Hile denetimi açısından, hesaplanan bu oranlar ve yapılan karşılaştırmalar sonucunda denetçi, hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığı konusunda fikir sahibi olmaktadır.
- **Oran Analizi:** Hile denetiminde kullanılan önemli inceleme tekniklerinden bir diğeri de oran analizidir. İşletmelerin finansal durumu konusunda bilgi veren bazı finansal oranların hesaplanması yoluyla, finansal tablolarda hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığı tespit edilebilmektedir (Altıntaş, 2010: 152). Oran analizi, bir işletmenin çalışma durumuna, kârlılığına, finansal ve ekonomik yapısına ilişkin bir yargıya varılması sırasında, işletmenin finansal tablolarında yer alan ve aralarında anlamlı ilişkiler kurulabilen kalemler arasında matematiksel olarak ilişkiler kurulması ve elde edilen sonuçların oranlar veya katsayılar olarak ifade edilmesi esasına dayanmaktadır (Şahmaroğlu, 2016: 105). Bu doğrultuda, oran analizi, işletmenin/işletmelerin finansal durumlarının ve faaliyet sonuçlarının, kendi içerisinde ve/veya sektör sonuçlarıyla karşılaştırılarak incelenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu amaçlarla gerçekleştirilen finansal analiz, bir dönemi kapsayabileceği gibi birden fazla dönemi de kapsayabilmektedir. Bu tekniğin en büyük özelliği ise, finansal tabloların bünyesinde gizlenmiş olan ilişkilerin ortaya çıkarılmasını sağlayarak, incelenmek istenen her konuda uygulanabilir olmasıdır (Dönmez, 2008: 151). Denetçi, oran analizi tekniğinde hesaplayacağı oranlara karar verirken, bilgi ve tecrübesini kullanmaktadır. Bu nedenle, analitik inceleme için oran analizinin kullanımı, denetim sürecinde en çok yarar sağlayan prosedür olmaktadır (Bozkurt, 2007: 83). Oran analizi tekniğinde yeteri kadar oranın kullanım olanağı vardır. Ancak denetimin amacı, oranların, finansal tablolarda gizlenmiş önemli dalgalanmaların ve olağan olmayan durumların/sapmaların ortaya çıkarılmasına yönelik olarak kullanılmasıdır (Karimi, 2014: 54). Oranlarda, yıllar itibariyle büyük

değişimlerin olması, diğer şirket oranlarından veya sektör ortalamalarından belirgin sapmaların olması, hile işlemlerinin olma olasılığını ortaya çıkarmaktadır (Abdioğlu, 2007: 129). Bu nedenle ilgili kalemlerin daha detaylı incelenmesi gerekmektedir.

- **Ussallık testleri:** Ussallık testleri, finansal olmayan veriler veya faaliyetle ilgili verilerin bağımsız değişken olarak kullanılması sonucunda, hesap kalanlarına ilişkin beklenen tutarların tahmin edilmesidir (Dönmez, 2008: 164). Ussallık testlerinin uygulanması, trend analizi ve oran analizinden farklılık göstermektedir. Trend analizinin uygulanması, bir zaman serisini gerektirirken; ussallık testleri için tek döneme dayalı bir model yeterlidir. Oran analizlerinin uygulanması, finansal bilgilere dayalı sonuçların karşılaştırılmasını gerektirirken; ussallık testlerinde finansal olmayan faaliyet verileri de kullanılabilir (Kardeş, 1995: 40). Ussallık testleri; test edilecek hesap ile ilgili değişkenlerin tanımlanması, tanımlanan hesaplar ve değişkenler arasındaki ilişkilere ait uygun modele karar verilmesi ve değişkenlerin bir araya getirilerek hesaplara ilişkin tahminlerin yapılması olmak üzere üç aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir (Kardeş, 1995: 41).

3. ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN HİLE DENETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN UYGULAMA

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, işletmelerin finansal tablolarına analitik inceleme tekniklerinin uygulanarak, elde edilen sonuçlara göre hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığının değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme, AİP'lerden birisi olan oran analizi tekniğinden elde edilen sonuçların önceki dönem ile cari dönem itibarıyla karşılaştırılması sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Uygulamada, verileri KAP⁶'ta yayınlanan olumlu denetim görüşü alan 10 işletme ile olumlu dışında (şartlı, olumsuz, görüş bildirmekten kaçınma) denetim görüşü alan 10 işletmenin 2012-2020 yılları arasındaki denetlenmiş finansal tabloları kullanılmıştır. İşletmelerin finansal tablo kalemlerinde, denetim raporuna göre önemli yanlışlıkların olmaması yönünde, uygulamada bu finansal tabloların doğruluğunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. AİP'lerin uygulanması sırasında, amaçlara uygun kullanılması etkinliğin artırılması açısından önemli görülmektedir. Bu bakımdan; benford yasası, veri madenciliği ya da yapay sinir ağları gibi tekniklerin uygulanması ve anlamlı sonuçların elde edilebilmesi için daha çok verinin kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle uygulama bölümünde, belirli kalemlerin analizine yönelik amaca uygun teknikler kullanılmıştır. Ayrıca özellikli sektörler kapsam dışı tutulmuştur ve konsolide finansal tabloların uygulanmasında dönemden döneme farklılıkların uyarlanmasının zorluğu nedeniyle, sadece konsolidasyon dışı işletmeler kapsama alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, AİP'lerden birisi olan oran analizi tekniğine göre olumlu ve olumlu dışı denetim görüşü alan işletmelerin 2012-2020 yılları aralığında yer alan belirli kalemlerine ilişkin eğiliminin araştırılarak, bu dönem aralığında cari dönemleri ile önceki dönemleri arasında olağan dışı sapmaların olup olmadığının belirlenerek karşılaştırılması amacıyla, işletmelerin finansal tablo verilerinden yola çıkılarak, uygulamada kullanılan önemli oranlar hesaplanmıştır. Hesaplama sonucu analitik teknikler ile değerlendirilmiştir.

⁶ KAP: Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.org.tr).

Araştırmanın Modeli

AİP'lerin uygulanması aşamasında “yedi adım yaklaşımı” kullanılmıştır.

- I. *Hedefin oluşturulması aşaması:* Olumlu denetim görüşü alan 10 işletme ile olumlu dışında denetim görüşü alan 10 işletmenin finansal tablolarında hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığının tespitine karar verilmiştir.
- II. *AİP'lerin belirlenmesi aşaması:* Olumlu denetim görüşü alan işletmeler ile olumlu dışında denetim görüşü alan işletmelerin cari dönem ile önceki dönem verilerinin, oran analizi yöntemi aracılığıyla karşılaştırılması prosedürü seçilmiştir.
- III. *Uygun verinin kullanılması aşaması:* Sözü edilen 20 işletmenin, finansal tablolarında hileden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığının tespitine yönelik olarak, işletmelerin KAP'ın web sayfasında yayınlanan cari dönemleri ile önceki dönemlerine ilişkin denetlenmiş finansal tabloları elde edilmiştir.
- IV. *Karar verme kuralının belirlenmesi aşaması:* Cari dönem ile önceki dönem oranları arasındaki sapma oranının “5”i aşması durumunda önemli olacağına karar verilmiştir.
- V. *Hesaplamanın yapılması aşaması:* AİP'lerden oran analizi yöntemine ilişkin hesaplamalar yapılmıştır.
- VI. *Sonuçların analiz edilmesi aşaması:* Hesaplanan oranların karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan sapmalar, önemlilik sınırının üzerinde ise, bu durum diğer unsurlarla birlikte değerlendirilecektir.
- VII. *Kararın verilmesi aşaması:* Belirlenen önemlilik seviyesini aşan ölçüde olağan olmayan sapmaların belirlendiği kalemlere yönelik, gerekli denetim prosedürlerinin ayrıntılı olarak uygulanması gereklidir.

Buna göre, önemlilik sınırının üzerinde olan sapmalara ilişkin; işletme yönetimi, bu durumu mantıklı ve yeterli bir şekilde açıklayabiliyor ise çok fazla ayrıntılı işleme gerek duyulmadan, dar kapsamlı bir çalışmanın yeterli olacağı söylenebilir. Ancak işletme yönetimi tarafından, mantıklı ve tatmin edici bir açıklama yapılmıyor ve yönetimden destek gelmiyor ise, gerekli denetim prosedürleri kullanılarak, kapsamlı bir denetim programının yürütülmesi gerekecektir.

Hile Denetiminde Oran Analizinin Uygulanması

Uygulamaya konu edilen ve olumlu denetim görüşü alan işletmelerin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında farklılık gösteren oranlar, Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Olumlu Denetim Görüşü Alan İşletmelerde, Sapma Gösteren Oranların Dağılımı

	<i>Olumlu Görüş A</i>	<i>Olumlu Görüş B</i>	<i>Olumlu Görüş E</i>	<i>Olumlu Görüş G</i>	<i>Olumlu Görüş K</i>
<i>Likidite Oranları</i>					
Stok Bağımlılık Oranı	16,67				
<i>Finansal Yapı Oranları</i>					
MDV/Öz Kaynaklar		-7,78			
<i>Faaliyet Oranları</i>					
Stok Devir Hızı	-13,31				5,52

Alacak Devir Hızı			32,58	-72,16	
Duran Varlık Devir Hızı					34,34
Öz Kaynak Devir Hızı		-37,93			
Kârlılık Oranları					
Finansman Giderlerini Karşılama Oranı			5,27	-20,21	

Tablo 3'e göre; olumlu denetim görüşü alan A İşletmesi'nin, *stok bağımlılık oranı* ve *stok devir hızı* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. Borçların geri ödenmesinde stoklara olan bağımlılığını ifade eden *stok bağımlılık oranı*; kısa vadeli borçların geri ödenebilmesinde, hazır değerler ile menkul kıymetler dışında, stokların yüzde kaçının satılması gerektiğini göstermektedir. Orandaki artış eğilimi, cari dönemde işletmenin daha fazla satış yapması gerektiğini göstermektedir. Stokları satış yeteneğini gösteren *stok devir hızı oranı*, stokların yılda kaç kez devrettiğini göstermektedir. Oranda, önceki dönem ile cari dönem arasındaki farkın nedeni, stokların elden çıkarılarak nakde çevrilmesinde yaşanan sorunlardan ya da elden çıkarılan stokların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanabilmektedir.

Olumlu denetim görüşü alan B İşletmesi'nin, *maddi duran varlık/öz kaynak oranı* ile *öz kaynak devir hızı* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. İşletmenin maddi duran varlıklarının, hangi ölçüde öz kaynakları ile finanse edildiğini gösteren *maddi duran varlık/öz kaynak oranına* göre; işletmenin öz kaynaklarının hem önceki dönemde hem de cari dönemde, otofinansman açısından yeterli olmadığı görülmektedir. İşletmenin öz kaynaklarının verimliliğini gösteren *öz kaynak devir hızı oranının* da benzer şekilde, önceki dönemden cari döneme doğru azalma eğiliminde olması, öz kaynakların verimli kullanılmadığını göstermektedir. Diğer yandan; maddi duran varlık/öz kaynak oranı ile öz kaynak devir hızı oranlarının cari dönemde negatif olması, önceki dönemin ve cari dönemin zarar ile kapatılmasından kaynaklanmaktadır.

Olumlu denetim görüşü alan hem E İşletmesi'nin hem de G İşletmesi'nin, *alacak devir hızı* ve *finansman giderlerini karşılama* oranlarında önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. E İşletmesinde, önceki dönemden cari döneme doğru *alacak devir hızı* oranındaki artış eğilimi; alacakların tahsil sürelerinin kısaltmaya başladığı anlamına gelmektedir. İşletmelerin finansman giderlerinin, kaç kez kazanıldığını gösteren *finansman giderlerini karşılama* oranı, finansal güçlüklerle karşılaşmadan, finansman giderlerinin ödenmesi olanağının olup olmadığına yönelik ipuçları vermektedir. Önceki dönem ile cari dönem arasındaki sapmanın nedeni; önceki döneme göre, cari dönem zararının azalma eğiliminde olması ve finansman giderlerinin, önceki döneme göre artış eğilimi göstermesidir. G İşletmesinde ise, önceki dönemden cari döneme doğru alacak devir hızının azalma eğiliminde olması; alacakların tahsil sürelerinin uzamasına bağlı olarak kaynak maliyetlerinin de arttığı anlamına gelmektedir. İşletmelerin, alacakları tahsil yeteneğini gösteren alacak devir hızı oranlarındaki sapmalar, alacakların tahsilindeki sorunlardan ya da tahsil edilmiş durumdaki alacakların kayıtlarda bekletilmesinden de kaynaklanabilmektedir. G İşletmesi'nin, *finansman giderlerini karşılama* oranında; önceki dönem ile cari dönem arasındaki sapmanın yüksek olmasının nedeni; önceki döneme göre, cari dönem kârı azalma eğiliminde iken, finansman giderlerinin önceki döneme göre artış göstermesidir.

Olumlu denetim görüşü alan K İşletmesi'nin, *stok devir hızı* ile *duran varlık devir hızı* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. Stokları satış yeteneğini gösteren *stok devir hızı oranının*, önceki dönemden cari döneme doğru artış eğiliminde olması nedeniyle, stokların nakde dönüşümünde yaşanabilecek sorunların giderilmeye başlandığı söylenebilir. İşletmenin duran varlıklarının kaç katı satış yapıldığını gösteren *duran varlık devir hızı oranı* ise, duran varlıkların verimliliğini göstermektedir. Oranın çok yüksek olması ve önceki döneme göre cari dönemde artış eğiliminde olması; duran varlıkların, kapasitelerinin üzerinde kullanıldığını göstermektedir.

Uygulamaya konu edilen ve olumsuz denetim görüşü alan işletmelerin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında farklılık gösteren oranlar, Tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4'e göre; olumlu dışı denetim görüşü alan A İşletmesi'nin, *net işletme sermayesi devir hızı* oranında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. Net işletme sermayesinin, satışlar aracılığıyla yılda kaç kez sağlanabileceğini gösteren oranın, önceki dönemden cari döneme artış göstermesi; net işletme sermayesinin, satışlara göre yetersiz olduğunu gösterebileceği gibi işletme sermayesinin etkin kullanıldığını da gösterebilmektedir.

Tablo 4: Olumlu Dışı Denetim Görüşü Alan İşletmelerde, Sapma Gösteren Oranların Dağılımı

	<i>Olumlu Dışı Görüş A</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş C</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş D</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş E</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş F</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş G</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş H</i>	<i>Olumlu Dışı Görüş K</i>
<i>Likidite Oranları</i>								
Cari Oran						5,12		
Stok Bağımlılık Oranı		22,91	6,68			47,47	148,05	- 156,40
<i>Finansal Yapı Oranları</i>								
Duran Varlık/Devamlı Sermaye							-11,76	
<i>Faaliyet Oranları</i>								
Stok Devir Hızı			-19,13				-10,36	- 235,95
Alacak Devir Hızı		6,13	-8,54	6,03		279,79	-7,85	-53,84
Brüt İşletme Sermayesi Devir Hızı				-10,70				
Net İşletme Sermayesi Devir Hızı	6,58			123,56			6,16	

Öz Kaynak Devir Hızı							79,29	
Kârlılık Oranları								
Finansman Giderlerini Karşılama Oranı			367,16		5,62	-10,50		-11,88

Olumlu dışı denetim görüşü alan C İşletmesi'nin, *stok bağımlılık oranı* ile *alacak devir hızı* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. Borçların geri ödenmesinde stoklara olan bağımlılığını ifade eden *stok bağımlılık oranındaki* artış eğilimi, işletmenin, cari dönemde daha fazla satış yapması gerektiğini ifade etmektedir. İşletmelerin, alacakları tahsil yeteneğini gösteren *alacak devir hızı* oranındaki artış eğilimi, alacakların tahsilindeki sorunlardan ya da tahsil edilmiş durumdaki alacakların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanıyor olabilmektedir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan D İşletmesi'nin, *stok bağımlılık oranı*, *stok devir hızı*, *alacak devir hızı* ve *finansman giderlerini karşılama* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. *Stok bağımlılık oranındaki* artış eğilimi, işletmenin, cari dönemde daha fazla satış yapması gerektiğini göstermektedir. Stokları satış yeteneğini gösteren *stok devir hızı* oranındaki azalma eğilimi, stokların elden çıkarılmasındaki güçlüklerden ya da elden çıkarılan stokların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanıyor olabilmektedir. *Alacak devir hızı* oranının, önceki dönemden cari döneme doğru azalma eğiliminde olması; alacakların tahsil sürelerinin uzamasına bağlı olarak kaynak maliyetlerinin de arttığı ya da tahsil edilmiş durumdaki alacakların kayıtlarda bekletilmesi anlamına gelebilmektedir. İşletmelerin finansman giderlerinin, kaç kez kazanıldığını gösteren *finansman giderlerini karşılama* oranı, finansman giderlerinin ödenmesi olanağının olup olmadığına yönelik ipucu vermektedir. Önceki dönem ile cari dönem arasındaki sapmanın yüksek olmasının nedeni; cari dönem zararının ve finansman giderlerinin, önceki döneme göre artış göstermesidir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan E İşletmesi'nin, *alacak devir hızı*, *brüt işletme sermayesi devir hızı* ve *net işletme sermayesi devir hızı* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. *Alacak devir hızı* oranındaki artış eğilimi, alacakların tahsil sürelerinin kısalmaya başlamasından kaynaklanıyor olabilmektedir. Dönen varlıkların etkin kullanım yeteneğini gösteren *brüt işletme sermayesi devir hızı oranı*, dönen varlıkların yılda kaç kez devrettiğini göstermektedir. Oranın önceki dönemden cari döneme doğru azalma eğiliminde olması, dönen varlıkların cari dönemde daha az etkin kullanıldığını ifade etmektedir. Net işletme sermayesi devir hızı oranının, önceki dönemden cari döneme artış göstermesi; net işletme sermayesinin, satışlara göre yetersiz olduğunu gösterebileceği gibi işletme sermayesinin etkin kullanıldığını da gösterebilmektedir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan F İşletmesi'nin, *finansman giderlerini karşılama* oranında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. *Finansman giderlerini karşılama* oranında, önceki dönem ile cari dönem arasında artış eğilimi olmasının nedeni; işletmenin, cari dönemi kâr ile kapatmasına karşılık, önceki dönemi zararla kapatmış olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan G İşletmesi'nin, *cari oran*, *stok bağımlılık oranı*, *alacak devir hızı* ve *finansman giderlerini karşılama* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapmalar bulunmaktadır. Dönen varlıklar ile kısa vadeli borçlar arasındaki ilişkiyi gösteren cari oran, kısa vadeli borçların geri ödenebilme gücü ve net işletme sermayesinin yeterliliği konusunda bilgi vermektedir. *Cari oranda*, önceki dönemden cari döneme doğru meydana gelen artış eğilimi, dönen varlıklardaki artıştan kaynaklanmaktadır. *Stok*

bağımlılık oranındaki artış eğilimi, işletmenin, cari dönemde daha fazla satış yapması gerektiğini göstermektedir. *Alacak devir hızı* oranının, önceki dönemden cari döneme doğru büyük oranda artış eğiliminde olmasının nedeninin; alacakların tahsil sürelerinin kısalmasına bağlı olduğu söylenebilmektedir. *Finansman giderlerini karşılama* oranında, önceki dönemden cari döneme azalma eğilimi olmasının nedeni; cari dönem kârının ve finansman giderlerinin, önceki döneme göre farklı oranda artış göstermesidir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan H İşletmesi'nin, *stok bağımlılık oranı*, *duran varlık/devamlı sermaye*, *stok devir hızı*, *alacak devir hızı*, *öz kaynak devir hızı* ve *net işletme sermayesi devir hızı* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. *Stok bağımlılık oranındaki* artış eğilimi, işletmenin, cari dönemde stoklara daha fazla bağımlı hale geldiğini göstermektedir. İşletmelerin duran varlıklarının, hangi ölçüde öz kaynaklar ile finanse edildiğini gösteren *duran varlık/devamlı sermaye* oranının, önceki dönemde "finansmanda uygunluk" ilkesine uymadığı, cari dönemde ise uygun olduğu belirlenmiştir. Her iki dönem arasındaki farklılık, cari dönem zararındaki artıştan kaynaklanmaktadır. *Stok devir hızı* oranındaki azalma eğilimi, stokların elden çıkarılmasındaki güçlüklerden ya da elden çıkarılan stokların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanıyor olabilmektedir. *Alacak devir hızı* oranının, önceki dönemden cari döneme doğru azalma eğiliminde olması; alacakların tahsil sürelerinin uzamasından ya da tahsil edilmiş durumdaki alacakların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanabilmektedir. *Öz kaynak devir hızı* oranı, öz kaynakların ne kadar verimli kullanıldığını göstermektedir. Oranın artış eğiliminde olması, işletmenin cari dönem zarar tutarının artış göstermesine karşılık, net satışlardaki azalmanın etkisiyle meydana geldiği söylenebilir. *Net işletme sermayesi devir hızı* oranının, önceki dönemden cari döneme artış eğiliminde olması; net işletme sermayesinin, satışlara göre yetersiz olduğunu gösterebileceği gibi işletme sermayesinin etkin kullanıldığını da gösterebilmektedir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan K İşletmesi'nin, *stok bağımlılık oranı*, *stok devir hızı*, *alacak devir hızı* ve *finansman giderlerini karşılama* oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. Cari dönemdeki kısa vadeli yabancı kaynakların, önceki döneme göre azalma eğiliminde olması nedeniyle *stoklara olan bağımlılık oranında* azalma eğilimi görülmektedir. Stokları satış yeteneğini gösteren *stok devir hızı oranındaki* azalma eğilimi, stokların elden çıkarılmasındaki zorluklardan ya da elden çıkarılan stokların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanıyor olabilmektedir. Alacakları tahsil yeteneğini gösteren *alacak devir hızı* oranındaki azalma eğilimi, net satışların azalmasından, alacakların tahsilindeki sorunlardan ya da tahsil edilmiş durumdaki alacakların kayıtlarda bekletilmesinden kaynaklanabilmektedir. Finansman giderlerinin ödenmesi olanağının olup olmadığına yönelik ipucu veren *finansman giderlerini karşılama* oranında, önceki dönem ile cari dönem arasındaki azalma eğiliminin nedeni; cari dönem kârı azalma eğiliminde iken finansman giderlerinin, önceki döneme göre artış eğiliminde olmasından ileri gelmektedir.

Araştırmanın Bulguları

Uygulamaya konu olan, 20 işletmenin (olumlu denetim görüşü alan 10 işletme ile olumlu dışında denetim görüşü alan 10 işletme) AİP kapsamında uygulanan oran analizi sonucunda elde edilen bulgular, izleyen kısımda tartışılmıştır.

Olumlu denetim görüşü alan A İşletmesi'nin stok bağımlılık oranı ve stok devir hızı oranında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. Likidite oranlarını destekleyen stok bağımlılık oranı bakımından; AİP'lere göre, stok satışına bağımlılığın artışı, yönetimin hatalı muhasebe tahminleri ya da yönetim üzerinde baskı unsuru oluşturabilecek riskin artmasından kaynaklanıyor olabilir. Oranın artış eğiliminde olması ise, incelenmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda oranın hesaplanmasında kullanılan

hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar kalemine ilişkin olarak ise, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği ile üçüncü taraflardan elde edilen kaynakların doğrulanması sağlanabilir. Stok devir hızı oranının azalma eğiliminde olması nedeniyle; maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması yararlı olacaktır. Bu amaçla, denetçinin özellikle satışların maliyeti kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilir. Stok hesaplarının ise inceleme tekniği ile fiziki olarak incelenmesi ve sayımı gerçekleştirilebilir.

Olumlu denetim görüşü alan B İşletmesi'nin, maddi duran varlık/öz kaynak oranı ile öz kaynak devir hızı oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, maddi duran varlık/öz kaynak oranı bakımından, denetçinin finansal yapıya ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi ve durumun araştırılmasını gerektirir. Aktif ve pasif toplamı içerisinde yer alan fiziki kanıt olacak nitelikteki varlıkların ise fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Öz kaynak devir hızı bakımından ise, dönemler arasında azalma eğilimi olması nedeniyle, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilir.

Olumlu denetim görüşü alan E İşletmesi ile G İşletmesi'nin, alacak devir hızı ve finansman giderlerini karşılama oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilir. Finansman giderlerini karşılama oranı bakımından ise, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir.

Olumlu denetim görüşü alan K İşletmesi'nin, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde, önceki dönem ile cari dönem arasında, stok devir hızı ile duran varlık devir hızı oranlarında sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre hem stok devir hızı hem de duran varlık devir hızı oranı bakımından, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu amaçla, denetçinin özellikle satışların maliyeti ve net satışlar kalemlerine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilir. Stok hesaplarının ise inceleme tekniği ile fiziki olarak incelenmesi ve sayımı gerçekleştirilebilir.

Olumlu dış denetim görüşü alan A İşletmesi'nin, net işletme sermayesi devir hızı oranında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, dönemler arasında olağandışı artışlara yönelik denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilir.

Olumlu dış denetim görüşü alan C İşletmesi'nin, stok bağımlılık oranı ile alacak devir hızı oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, stok satışına bağımlılığın artışı, yönetimin hatalı muhasebe

tahminleri ya da yönetim üzerinde baskı unsuru oluşturabilecek riskin artmasından kaynaklanıyor olabilir. Oranın artış eğiliminde olması ise, incelenmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda oranın hesaplanmasında kullanılan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar kalemine ilişkin olarak ise, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği ile üçüncü taraflardan elde edilen kaynakların doğrulanması sağlanabilecektir. AİP'lere göre, alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir.

Olumlu dışı denetim görüşü alan D İşletmesi'nin, stok bağımlılık oranı, stok devir hızı, alacak devir hızı ve finansman giderlerini karşılama oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, stok satışına bağımlılığın artışı, yönetimin hatalı muhasebe tahminleri ya da yönetim üzerinde baskı unsuru oluşturabilecek riskin artmasından kaynaklanıyor olabilir. Oranın artış eğiliminde olması ise, incelenmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda oranın hesaplanmasında kullanılan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar kalemine ilişkin olarak ise, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği ile üçüncü taraflardan elde edilen kaynakların doğrulanması sağlanabilecektir. Stok devir hızı oranının azalma eğiliminde olması nedeniyle; maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması yararlı olacaktır. Bu amaçla, denetçinin özellikle satışların maliyeti kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Stok hesaplarının ise inceleme tekniği ile fiziki olarak incelenmesi ve sayımı gerçekleştirilebilecektir. Alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Finansman giderlerini karşılama oranında olağandışı artışlara yönelik, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir.

Olumlu dışı görüş alan işletmelerden E İşletmesi'nin, alacak devir hızı, brüt işletme sermayesi devir hızı ve net işletme sermayesi devir hızı oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Brüt işletme sermayesi devir hızı ve net işletme sermayesi devir hızı oranlarında dönemler arasında olağandışı artışlara/azalışlara yönelik denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir.

Olumlu dışı görüş alan işletmelerden F İşletmesi'nin, finansman giderlerini karşılama oranında, cari dönem ile önceki dönemi arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma bulunmaktadır. AİP'lere göre, finansman giderlerini karşılama oranındaki artış eğilimine

yönelik, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir.

Olumlu dışı görüş alan işletmelerden G İşletmesi'nin, cari oran, stok bağımlılık oranı, alacak devir hızı oranı ve finansman giderlerini karşılama oranlarında, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapmalar bulunmaktadır. AİP'lere göre, cari oranın hesaplanmasında kullanılan ve dönen varlıklar sınıfında yer alan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması gerekecektir. Ayrıca stok kalemlerine ilişkin olarak gerçekleştirilen sayım, denetçi tarafından gözlem tekniği yoluyla izlenebilecektir. Stok bağımlılık oranının artış eğiliminde olması, incelenmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda oranın hesaplanmasında kullanılan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar kalemine ilişkin olarak ise, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği ile üçüncü taraflardan elde edilen kaynakların doğrulanması sağlanabilecektir. Alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Finansman giderlerini karşılama oranındaki azalış eğilimine yönelik, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir.

Olumlu dışı görüş alan işletmelerden H İşletmesi'nin, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde, stok bağımlılık oranı, duran varlık/devamlı sermaye, stok devir hızı, alacak devir hızı, net işletme sermayesi devir hızı ve öz kaynak devir hızı oranlarında sapmalar bulunmaktadır. AİP'lere göre, stok bağımlılık oranının artış eğiliminde olması ise, incelenmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda oranın hesaplanmasında kullanılan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar kalemine ilişkin olarak ise, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği ile üçüncü taraflardan elde edilen kaynakların doğrulanması sağlanabilecektir. Duran varlık/devamlı sermaye oranındaki azalış eğilimi, denetçinin finansal yapıya ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi ve durumun araştırılmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, üçüncü taraflardan elde edilen yabancı kaynakların doğrulanması sağlanabilecektir. Aktif ve pasif toplamı içerisinde yer alan fiziki kanıt olacak nitelikteki varlıkların ise fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Stok devir hızı oranının azalma eğiliminde olması nedeniyle; maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması yararlı olacaktır. Bu amaçla, denetçinin özellikle satışların maliyeti kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Stok hesaplarının ise inceleme tekniği ile fiziki olarak incelenmesi ve sayımı gerçekleştirilebilecektir. Alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Net işletme sermayesi devir hızı oranlarında dönemler arasında olağandışı artışlara/azalışlara yönelik denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulaması tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Öz kaynak devir hızı oranı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının

geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulama tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilecektir.

Olumlu dışı görüş alan işletmelerden K İşletmesi'nin, önceki dönem ile cari dönem arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde, stok bağımlılık oranı, stok devir hızı, alacak devir hızı ve finansman giderlerini karşılama oranlarında sapmalar bulunmaktadır. AİP'lere göre, stok bağımlılık oranının artış eğiliminde olması ise, incelenmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda oranın hesaplanmasında kullanılan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar kalemine ilişkin olarak ise, denetçi tarafından dış kaynak doğrulama tekniği ile üçüncü taraflardan elde edilen kaynakların doğrulanması sağlanabilecektir. Duran varlık/devamlı sermaye oranındaki azalış eğilimi, denetçinin finansal yapıya ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi ve durumun araştırılmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan, denetçi tarafından dış kaynak doğrulama tekniği yardımıyla, üçüncü taraflardan elde edilen yabancı kaynakların doğrulaması sağlanabilecektir. Aktif ve pasif toplamı içerisinde yer alan fiziki kanıt olacak nitelikteki varlıkların ise fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Stok devir hızı oranının azalma eğiliminde olması nedeniyle; maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması yararlı olacaktır. Bu amaçla, denetçinin özellikle satışların maliyeti kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir. Bu bakımdan denetçi tarafından dış kaynak doğrulama tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulaması sağlanabilecektir. Stok hesaplarının ise inceleme tekniği ile fiziki olarak incelenmesi ve sayımı gerçekleştirilebilecektir. Alacak devir hızı bakımından, denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu amaçla, denetçinin özellikle net satışlar kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamını genişletmesine yönelik, denetçi tarafından dış kaynak doğrulama tekniği yardımıyla, alış ve satışlara ilişkin belgelerin doğrulanması sağlanabilecektir. Finansman giderlerini karşılama oranındaki azalış eğilimine yönelik, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması ve bu değişmelerin nedenlerinin ortaya çıkarılması gereklidir.

SONUÇ

Hile işleminden kaynaklanan önemli yanlışlık riski olup olmadığının belirlenmesi çalışmalarında, işletmelerin birden fazla döneminin bir karşılaştırması yapılmaktadır. Bu karşılaştırma sonucunda; olağan olmayan dalgalanmalar, istikrarlı olmayan artışlar/azalışlar, denetçinin üzerinde önemle durması gereken konulardır. Oran analizi ile elde edilen önceki dönem/dönemler ile cari dönem oranları arasındaki farkların, belirlenen önemlilik seviyesini aşması durumu da denetçinin üzerinde önemle durması gereken diğer bir konudur. Her iki durumda da denetçi tarafından, maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması gerekmektedir.

BDS 520, Analitik Prosedürler'de, "Uygulanan analitik yöntemler sonucunda beklenen değerlerden ciddi ölçüde farklılık gösteren ya da diğer ilgili bilgilerle tutarsızlık gösteren dalgalanmaların ya da ilişkilerin belirlenmesi durumunda, denetçi aşağıda belirtilen işlemleri gerçekleştirerek bu farklılıkları araştırır: (a) Yönetimin sorgulanması ve yönetimin verdiği yanıtlarla ilgili uygun denetim kanıtlarının elde edilmesi ve (b) İçinde bulunulan şartlar altında gerekli olan diğer denetim yöntemlerinin uygulanması" denilmektedir (BDS 520, p. 7).

Olumlu denetim görüşü alan işletmeler arasında, likidite oranlarını destekleyen, "stok bağımlılık" oranı bakımından bir işletmenin; finansal yapı oranlarından, "maddi duran varlık/öz kaynak oranı" bakımından bir işletmenin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen

önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenmiştir. Faaliyet oranlarından, “stok devir hızı oranı” bakımından iki işletmenin, “alacak devir hızı oranı” bakımından iki işletmenin, “duran varlık devir hızı oranı” bakımından bir işletmenin ve “öz kaynak devir hızı oranı” bakımından bir işletmenin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenmiştir. Kârlılık oranlarını destekleyen oranlardan, “finansman giderlerini karşılama oranı” bakımından iki işletmenin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenmiştir.

Olumlu dışında denetim görüşü alan işletmeler arasında, likidite oranlarından, “cari oran” bakımından bir işletmenin; likidite oranlarını destekleyen, “stok bağımlılık oranı” bakımından beş işletmenin önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenirken; finansal yapı oranlarından, “duran varlık/devamlı sermaye oranı” bakımından bir işletmenin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenmiştir. Faaliyet oranlarından, “stok devir hızı” oranı bakımından üç işletmenin, “alacak devir hızı oranı” bakımından altı işletmenin, “brüt işletme sermayesi devir hızı” oranı bakımından bir işletmenin, “net işletme sermayesi devir hızı” oranı bakımından üç işletmenin ve “öz kaynak devir hızı” oranı bakımından bir işletmenin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenmiştir. Kârlılık oranlarını destekleyen oranlardan, “finansman giderlerini karşılama oranı” bakımından dört işletmenin, önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapma gözlenmiştir.

Hem olumlu hem de olumlu dışında denetim görüşü alan işletmelerin analitik inceleme yöntemine göre yapılan değerlendirmesi sonucunda elde edilen bulgular, her iki grupta yer alan işletmelerin önceki dönemleri ile cari dönemleri arasında, belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapmaların bulunduğunu göstermektedir. Ancak, olumlu dışı denetim görüşü alan işletmelerde sözü edilen olağan dışı sapmaların sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda; olumlu denetim görüşü alan işletmelerin önceki dönemleri ile cari dönemlerine ilişkin hesaplanan oranlardan 10’unda belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapmalar belirlenmiştir. Olumlu dışı denetim görüşü alan işletmelerin önceki dönemleri ile cari dönemlerine ilişkin hesaplanan oranlardan 25’inde belirlenen önemlilik seviyesini aşan bir şekilde sapmalar belirlenmiştir. Olumlu denetim görüşü alan işletmelerde, belirlenen önemlilik düzeyinin üzerinde gerçekleşen dönemler arasındaki sapmaların, daha çok faaliyet oranları bakımından ortaya çıktığı belirlenmiştir. Olumlu dışı denetim görüşü alan işletmelerde ise, daha çok faaliyet oranları (alacak devir hızı ve stok devir hızı) bakımından ve likidite oranlarını destekleyen oranlardan stok bağımlılık oranları bakımından ortaya çıktığı belirlenmiştir.

AİP’lere göre, alacak devir hızı bakımından, özellikle net satışlar kalemine ilişkin denetim programında maddi doğruluk testlerinin kapsamının geniş tutulması gerekirken; stok bağımlılık oranı bakımından oranın hesaplanmasında kullanılan hazır değerler, menkul kıymetler ve stok hesaplarının fiziki olarak incelenmesi ve sayılması tekniği kullanılabilir. Stok devir hızı oranı bakımından satışların maliyeti kalemine ilişkin maddi doğruluk testlerinin kapsamının genişletilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, H. (2007). “Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 22: 119-138.

ACFE. (2014). “Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse, 2014 Global Fraud Study”, <https://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2018.

- ACFE. (2016). "Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse, 2016 Global Fraud Study", <https://www.acfe.com/rtn2016/docs/2016-report-to-the-nations.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Akdoğan, N. & Tenker, N. (2010). "Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri", Gazi Kitabevi, 13. Baskı, Ankara.
- Akgüç, Ö. (2017). "Mali Tablolar Analizi", Arayış Basım ve Yayıncılık, 16. Baskı, İstanbul.
- Altınsoy, M. (2011). "Adli Muhasebe ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altıntaş, N.N. (2010). "Denetimde Hata ve Hile", Sosyal Bilimler Dergisi, 1: 151-161.
- Arı, M. (2009). "Finansal Raporlama Skandalları Ve Mali Tabloların Güvenirliliği", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (23). <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/issue/4765/65510>, Erişim Tarihi: 05.05.2018.
- BDS 240. <http://www.kgk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 26.05.2018.
- BDS 520. <http://www.kgk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- BD TURKEY. <http://www.bdturkey.com/mevzuat/muhasebe-hilelerinin-tespiti-ve-onlenmesi-v-h2531.html>. Erişim Tarihi: 07.02.2020.
- Bozkurt, N. (2009). "İşletmelerin Kara Deliği: Hile (Çalışan Hileleri)", Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Bozkurt, N. (t.y.). "İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler", <http://www.synergy.gen.tr/goster.aspx?type=makale&id=10>, Erişim Tarihi: 05.05.2018.
- Bozkurt, Z. (2007). "Muhasebe Denetimi Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Busta B. & Weinberg, R. (1998). "Using Benford's Law and Neural Networks As a Review Procedure", Managerial Auditing Journal, 13(6): 356-366.
- Coşkun, A. (2013). "Adli Muhasebede Farkındalık; Türkiye'deki Bağımsız Denetim Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çalış, Y.E.; Keleş, E. & Engin, A. (2014). Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz: 93-108.
- Çatıkkaş, Ö. & Çalış, Y.E. (2010). "Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 45: 146-156.
- Demir, M. (2008). "Hile Denetimi, Mali Çözüm Dergisi", 86(Mart-Nisan 2008): 109-121.
- Dönmez, A. (2008). "Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye'de SPK'dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Dönmez, A. & Çavuşoğlu, K. (2015). "Hilelerin Ortaya Çıkarılması Bakımından Bağımsız Denetim ile Adli Muhasebenin Karşılaştırılması", Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies, 1(3): 34-67.
- Ertikin, K. (2017). "Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti için Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 75: 71-94. <https://doi.org/10.25095/mufad.399313>

- Golden, T.W.; Skalak, S.L. & Clayton, M.M. (2016). "A Guide To Forensic Accounting Investigation", John Wiley&Sons, Inc., NewYork.
- Güredin, E (2014). "Denetim ve Güvence Hizmetleri", Türkmen Kitabevi, 14. Baskı, İstanbul.
- IFAC (International Federation of Accountants). "Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements", 2005 Edition. <https://www.ifac.org/content/handbook-international-auditing-assurance-and-ethics-pronouncements-10>, Erişim Tarihi: 30.05.2018.
- IFAC (2018). "Guide To Using ISAs In The Audits Of Small-And Medium-Sized Entities", V 1 – Core Concepts, Fourth Edition, <https://www.ifac.org>. Erişim Tarihi: 07.05.2018
- İşgüden Kılıç, B & Z. Anadolu (2018). "Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi" Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 2018 özel sayı, s. 55-97. <https://doi.org/10.29067/muvu.340307>
- Jafarova, S. (2009). "İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Açısından Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu). <https://www.kap.org.tr>. Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Karabınar, S. & Akyel, N. (2009). "Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri", I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, 691-704, Priştine.
- Kardeş, S. (1995). "Denetimin Etkinliğinin Artırılmasında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma", Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Karimi, K. (2014). "Muhasebe Denetiminde Analitik İnceleme Prosedürleri ve Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kaya, Z. (2013). "Adli Muhasebecilik Kavramı Farkındalığı: Türkiye'de Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kazan, G. (2021). "Hile Üçgeni, Hile Elması Ve Hile Beşgeni: Hile Eylemlerinin Nedenlerine İlişkin Teorilere Kavramsal Bakış", Muhasebe ve Denetime Bakış, 62: 245-258. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdbakis/issue/59563/776379>
- Kılıç, İ., & Önal, S. (2021). "Adli Muhasebenin Tarafları Üzerine Bir Araştırma", Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(22): 467-497.
- Kranacher, M.; Morris, B.W.; Pearson, T.A. & Riley, Jr., R.A. (2008). "A Model Curriculum for Education in Fraud and Forensic Accounting", Issues In Accounting Education, 23(4): 505-519.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). "Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(2): 180-196.
- Özkul, F. U. & Pektekin, P. (2009). "Muhasebe Yolsuzluklarının Tespitinde Adli Muhasebecinin Rolü ve Veri Madenciliği Tekniklerinin Kullanılması", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 4: 57-88.
- Price Waterhouse Coopers. The Global Economic Crime and Fraud Survey, 2018.
- Price Waterhouse Coopers. <https://www.pwc.com.tr>. Erişim Tarihi: 05.05.2018.
- Rejesus, R. M.; Little, B. B. & Lovell, A. C. (2004). "Using Data Mining to Detect Crop Insurance Fraud: Is there a Role for Social Scientists?", Journal of Financial Crime, 12(1): 24-32.

SAS 56. <https://www.aicpa.org>. Erişim Tarihi: 04.05.2018.

Selimoğlu, S. K. & Uzay, ř. (Ed.) (2009). “Muhasebe Denetimi”, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara. Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22). www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060612M1-1.htm. Erişim Tarihi: 04.05.2018.

şahmaroğlu, S. T. (2016). “Bağımsız Denetimde Analitik İnceleme Prosedürleri ve Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Terzi, S. (2012). “Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliđinin Kullanımı”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan: 51-64.

Uğurlu, Y.A. (2013). “Adli Muhasebe Mesleđinde Mahkemeye Yönelik Uygulamalar ve Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.